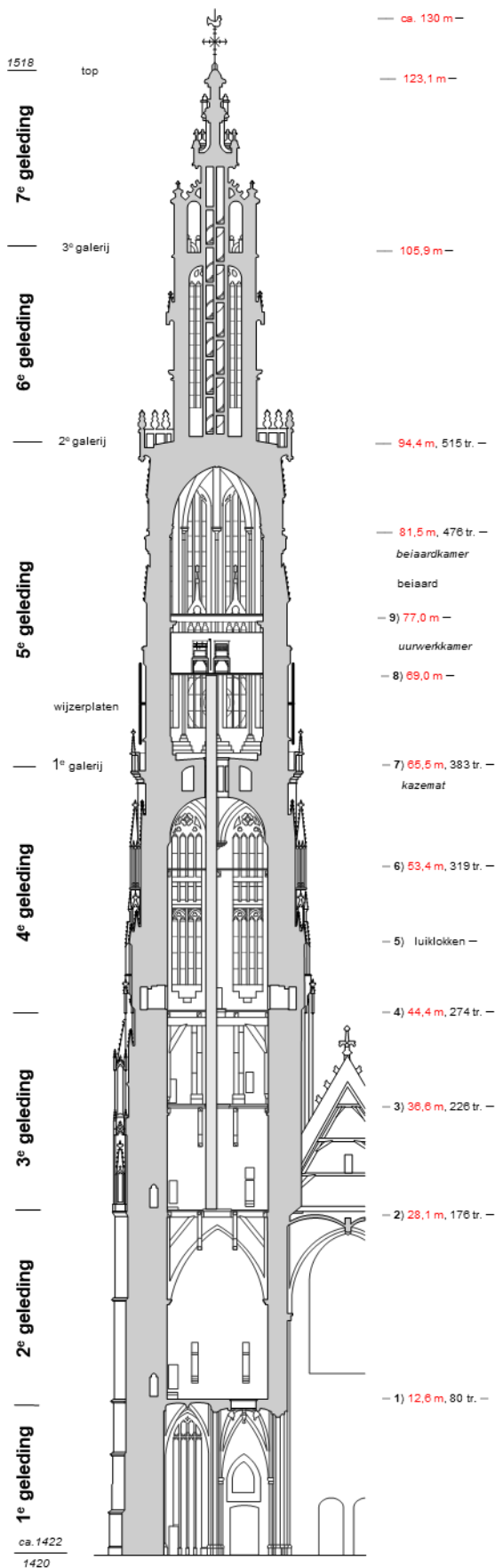

Verdiep je in de toren

Met deze minibrochure verkennen we de Noordertoren van de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal. Wees welkom om samen op stap te gaan, trap voor trap, elke verdieping van het gebouw te ontdekken.

1. Doorsnede van de toren (interieur)

Deze illustratie leert je alles over

- De bouwfasen en hun data
- De hoogte in meter
- De nummering en de benaming van de geledingen
- De nummering en de benaming van de verdiepingen

2. Het symbool van de stad

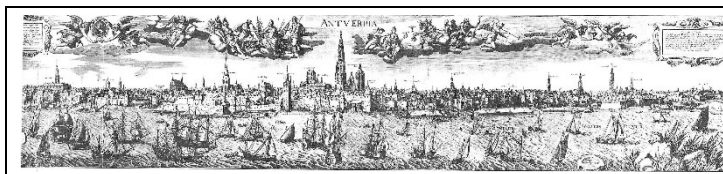

Op het verkeersbord F1BH kan je zien hoe een dorp of stad zich rond een toren schaart, om niet te zeggen, er zich mee identificeert. Doorgaans is het die van een kerk, meer bepaald die van de hoofdkerk.

Een toren valt vooral op met haar hoogte. En zo er in de onmiddellijke omgeving meer torens in hoogte op elkaar gelijken, dan is het die met het unieke silhouet die met de meeste aandacht gaat 'lopen' en bijgevolg het symbool van de stad wordt. In Antwerpen kan er geen twijfel over bestaan... Zo is er maar één!

Zoals in zovele steden ligt onze hoofdkerk in de historische kern waarrond de stad zich geleidelijk aan ontwikkelde. Zo ligt zij met haar hoogste toren van de stad dan ook pal in het midden; dat bezorgt al eeuwen Antwerpens redezicht een mooi symmetrisch uitzicht. Een typische quizvraag is dan ook aan de hand van een voorstelling of contour, een stadsgezicht benoemen.

Ook andere torens in de omgeving trekken de aandacht

Allereerst wordt het stadszicht eeuwenlang bepaald door enkele grote kerktorens, zoals tot 1830 die van de Sint-Michielsabdij. Zij werden omkranst door een paar dozijn kleinere dakruiters van kloosterkerkjes en kapellen.

Tot in het midden van de 16^e eeuw wordt het uitzicht van de stad getypeerd door een resem verdedigingstorens nabij de stadspoorten. In de Gouden Eeuw manifesteren een veertigtal van Antwerpens rijkste burgers maar al te graag hun fortuin in een aparte traptoren palend aan hun huis, bekroond met een overkragend uitkijkplatform: de fameuze pagaddertorens. Een statussymbool dat mag *gezien* worden, maar dat zeker niet kon dienen als uitkijktoren om de aankomst van vrachtschepen gade te slaan. Vanaf de 19^e eeuw vergezelt een fiere toren of koepel menig burgerlijk gebouw zoals het districtshuis van Borgerhout (1889), het Loodswezen en het Centraal station. In de jaren 1930 krijgt Antwerpen zijn tweede iconische toren, die van de bank van de boeren: het Torengedouw in art deco-stijl, die het zicht vanaf de Meir bepaalt en daar overigens het eeuwenoude uitzicht op de kathedraaltoren belemmert. Vandaag zijn het de toenemende bouwvolumes aan de Scheldekaaien die het eens zo statige redezicht doen krimpen.

Om het euvel van toenemende hoogbouw op te heffen en dé toren van de stad zijn dynamiek boven de huizenzee terug te bezorgen, permitteerde kunstschilder Willem Dolphyn zich op zijn groot panoramisch redezicht van Antwerpen (2009, MAS) om enkel de Onze-Lieve-Vrouwetorens buiten proportie te presenteren. Een goed bedoelde compensatie voor falende stedenbouw maar is het zo geschonden gelaat van Antwerpen zo verhullen geen volksbedrog?

3. Een eeuw bouwdrift, vele eeuwen onderhoud en restauratie

Tijdens de 150 jaar lange bouw van de nieuwe gotische Onze-Lieve-Vrouwekerk wil men het kerkbezoek in het oude Romaanse kerkship zo lang als mogelijk laten doorgaan. Daarom vat men, na de voltooiing van het gotische koor, vanaf nu aan de andere kant van de oude kerk de bouw van de torens aan: eerst in 1420 de noordertoren; tien jaar later de zuidertoren. Ter financiering van deze werken verlenen enkele pausen een helpende aflatbul, zo Julius II in 1507. Na 1454 heft de stad één denier extra bovenop de 2 deniers *maelaccijns* op tarwe.

Om een idee te hebben van hun beider bouwgeschiedenis kunnen we ons behelpen met Antwerpens oudste stadsgezichten, ook als die enkel verwerkt waren als achtergrond van een schilderij.

- ca. 1490: *De Wonderbare Broodvermenigvuldiging*, paneel, vermoedelijk een luik van het eerste bakkersaltaar in de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal, anoniem (Münster, LWL-Museum für Kunst und Kulturgeschichte): vierkante torenbasis en huidige hoogte zuidertoren (1475).

Web: <https://www.lwl.org/AIS5/Details/collect/6788>

Van 1473 tot zijn dood in 1502 leidt bouwmeester Herman I de Waghmakere de werken; zijn zoon Domien volgt hem op.

- ca. 1504: *De aanbidding van de Wijzen*, paneel, Meester van het Morrisondrieluik (Philadelphia, Museum of Art): de helft van de achtkant.

De arbeiders worden in deze jaren bedacht met een bijkomende vergoeding, zeg maar ‘bibbergeld’.

- Web: <https://philamuseum.org/collection/object/102138>

- ca. 1508: *Sint-Jacob aan de Schelde bij Antwerpen*, gekleurde miniatuur in een Vlaams getijdenboek, anoniem, (Den Haag, Museum Meermanno – Huis van het Boek): achtkant voltooid.

Web: <https://www.huisvanhetboek.nl/>

ca. 1515: *De rede van Antwerpen*, gekleurde houtsnode, illustratie in B. De Opitiis, *Loeflicke Sanck*, gedrukt door Jan de Gheet (1515), anoniem, (Leuven, Universiteitsbibliotheek). De torenspits is reeds voor de helft voltooid.

Na bijna exact 100 jaar zwoegen met telkens hooguit enkele tientallen arbeiders op de werf, is in 1518 de voltooiing een feit en

straalt de noordertoren in volle glans en glorie. Bij de brandramp van de kerk in 1533 blijft hij - gelukkig - gespaard.

De natuursteen van Antwerpens hoogste bouwwerk geraakt snel ten prooi aan weer en wind en de fijnere decoratieve onderdelen beginnen af te brokkelen:

“Anno 1580 viel van dezen toren van boven onder het uurwerk een steen op het hoofd van den zoon van Diederik de Moy, koopman van zijde, die op stede daarvan dood bleef”.

Op stadskosten volgen al gauw de nodige herstelwerken.

In de loop der tijden zijn er wel meer steenbrokken gevallen, zoals recentelijk in 1998 en in 2000, gelukkig zonder gekwetsten. Voor het nodige regelmatige nazicht van monumentale gebouwen werd ondertussen in 1991 Monumentenwacht Vlaanderen opgericht, een jaar nadien opgesplitst per provincie. Een van hun meest spectaculaire opdrachten blijft de Onze-Lieve-Vrouwetoren van Antwerpen.

De laatste grondige restauraties vonden plaats in 1923-1930, 1958, 1975-1990 en 2020-2022.

	<i>Lees meer over de bouwgeschiedenis:</i> https://topa.be/olv-kathedraal/toren/bouwgeschiedenis/
	<i>Lees meer over de restauraties:</i> https://topa.be/olv-kathedraal/toren/restauraties/

4. Ondergronds raadsel – de sage van Matthias

Compleet onzichtbaar, maar omweven met sagen, zijn de grondvesten van de beide westertorens (1420-1430).

Door stormen was de Honte nog maar net tot de brakke zeearm Westerschelde verbreed waardoor Antwerpen dichterbij de Noordzee was komen te liggen. Daardoor was bij springtij het overstromingsgevaar een reëel risico geworden. Als voorzorgsmaatregel had men wel het volledige bouwterrein voor het nieuwe gotische kerkship, samen met het kerkhof (de huidige Handschoenmarkt) bijna 3 voet opgehoogd.

Maar dan: de ossenhuiden! De sage zegt dat Matthias de metserknecht een geheim kent om het grondwater in de bouwput tegen te houden: gezouten dierenhuiden! Wanneer hij het loslippig aan zijn vrouw toevertrouwt, wanneer zoonlief dat afluistert, wanneer die het voor een kleine fooi verklapt aan

bouwmeester Appelmans ... ontspint zich een gezinsdrama. Matthias slaat zijn kind dood, de echtgenote verdrinkt zich in de Steenhouwersvest, Matthias verdwijnt voor 20 jaar en bij zijn terugkeer werpt hij zich van de (bereikte) toren(hoogte) te pletter.

Dezelfde huidensage circuleert in heel het oude Brabant (Brussels stadhuis, Diest, 's Hertogenbosch) maar kan je op geen enkel betrouwbaar archiefstuk funderen. Die rundsvellen moet je beschouwen als het plastic in de huidige bouwputten om te vermijden dat het grondwater de nauwkeurigheid van de aanzet zou bemoeilijken. De eerste rijen stenen moeten natuurlijk perfect horizontaal liggen, wil je later, zo veel hoger, geen scheve toestand te creëren. In een van zijn populaire, deels educatieve 'Suske en Wiske'-albums, *De Stalen Bloempot*, stelt Willy Vandersteen net iets te nadrukkelijk dat de kathedraal op de huiden werd gebouwd. Hij suggereert dat wanneer de kathedraaltoren lelijk scheef staat en dreigt over te hellen en neer te vallen, de oorzaak ligt bij

verrotte rundshuiden. Zo wordt de functie van de huiden al te zeer overroepen, alsof ze zouden instaan voor de stabiliteit van het bouwwerk. Vandaar een van de meest verspreide misvattingen en gestelde vragen over de kathedraal: ‘of het waar is dat de grote toren op rundshuiden *steunt*?’ Het is echter niet omdat er *onder* de eerste stenen rundshuiden gelegd zijn, dat je hieruit mag afleiden dat die stenen er ook *op steunen*. Zelfs met de stevigste schoenen sta je nog altijd *op de grond*.

Wanneer het lichaam van Matthias op de grond uiteenspatte, zouden er 7 brokken aan de bodem gekleefd hebben en die plekken zouden dan vereeuwigd zijn door evenzoveel koperen nagels, opgenomen in de latere straatstenen. Bij de herprofilering van de Handschoenmarkt in de jaren 1990 werden deze 7 staven er opnieuw aangebracht.

5. Niet de hoogste, wel hét hoogtepunt onder de gotische torens

Van de originele bouwplannen van de torens hebben we geen spoor; de namen van de bouwmeesters kennen we wel. De eerste is Peeter Appelmans I (ca. 1373, +1434). Maar of zijn basisontwerp, zoals afgebeeld in de beeldengroep te zijner ere aan de kleine toren (Jef Lambeaux, opgesteld in 1935), overeenstemt met het huidige uitzicht tot in de top, blijft een open vraag.

Hoekig, subtieler dan rond

Om een idee te hebben van de eigenheid van deze gotische toren vergelijk je hem best met andere specimen. De vroeg-gotische torens zijn vlak afgetopt, denk aan de kathedralen van Canterbury, Parijs, Reims, Amiens, Laon (een later voorbeeld is ook Sint-Baafs, Gent).

In een latere fase wordt daar een hoogoplopende, spitse torennaald op voorzien, zoals in Chartres, Ulm, Freiburg en Keulen. Ook al zijn deze torens, in tegenstelling tot zovele eenvoudigere dorpskerken, geheel in natuursteen opgetrokken, toch slagen zij er met hun bruuske versmalling nog niet in om aan het silhouet een elegante dynamiek te verlenen.

In een andere poging tot een meer geraffineerde geleding zet men bovenop de vierkante basis een achthoekige torenschacht (octogoon), zoals in Rouen. Doorgaans blijven ook deze complexere constructies vlak afgetopt.

In de Nederlanden waar de (hoog)gotiek pas later tot bloei komt, koestert men zeer hoge ambities en droomt men van torens, niet met een eenvoudige naald of spits, maar met een heuse knop als bekroning. Helaas tonen haast alle, zoals Sint-Rombouts in Mechelen, Sint-Michiël-en-Goedele in Brussel en Sint-Pieters in Leuven ons het vertrouwde beeld van een gotische hoofdkerk met stompe torens, typevoorbeelden van gestopte bouwwerken. Niet zo hier in Antwerpen dat een gouden eeuw beleefde. Deze toren is dan ook werkelijk uitzonderlijk en uniek.

Een massief vierkant vormt wél de stevige basis van beide torens tot in hun derde geleding. De eerste geleding biedt een zijingang tot de kerk. De tweede én derde geleding zijn vergelijkbaar met respectievelijk een spitsbogig pseudo-venster en -tweelicht met gotische tracering. De vierde geleding is geopend voor het klokkengeluid dat door de galmgaten klinkt.

De overgang van een vierkant naar een smallere achthoek schept plaats voor een loopgang er omheen, afgezoomd met een balustrade: een eerste tactiek om stabiliteit en esthetiek te laten samenkomen en de bruuske overgang tussen vierkant en achthoek aan het oog te onttrekken. Om de verticale dynamiek te bevorderen is de achtkant er overhoeks op geplaatst zodat elk van

de vier gevels subtiel in tweeën wordt gedeeld en iets terugspringt (technisch gesproken: ‘verjongt’). Verder zie je op de hoeken de opgaande lijn doorlopen: reuzenpinakels op elk van de haaks op elkaar gestelde hoeksteunberen, die allereerst de druk zo verticaal mogelijk naar beneden voeren. Bijkomend slaan ze een luchtbrug naar de achtkant, maar vooral verlenen ze het immense bouwvolume luchtige doorkijken waardoor de zware materie, naarmate de toren dichterbij de Hemel aanwijst, ook luchtiger, speelser en decoratiever wordt.

Bovendien speelt de bovenste geleding van de achtkant een spelletje met je gezichtsvermogen want op zichzelf is die groter, uitgerechter dan de onderste, wat jouw blik letterlijk omhoogtrekt.

Tenslotte wordt de achtkant bekroond met een pseudo-16-hoekige balustrade met naast de achthoek- eveneens acht middenpostamenten.

Al die opgaande lijnen lopen door in de bovenste en tevens kleinste geleding, opnieuw een vierkante constructie maar in dezelfde hoek als de achtkant opgebouwd met spitse boogramen, waarop dan een dubbele knop rust. Ook deze vierkante constructie wordt begeleid door vier immense pinakels. Dankzij het doorzichtige karakter van dit alles, in combinatie met het fijne decoratieve arsenaal van de gotische stijl met pinakels, is ‘*stenen kantwerk*’ dan ook een veelzeggende poëtische omschrijving.

De klokvormige stenen top, een geheel dat 60 ton weegt, laat de gotische vormgeving achter (en onder) zich.

Als je de toren van onder tot boven gade slaat, zoals bv. vanaf de Tempelstraat-Oude Koornmarkt; dan ervaar je dat deze als geen ander iets heeft van de stuwingskracht van een raket, vertrekkensgereed richting Hemel (zoals Hugo Claus dichtte in 1999).

Met complimenten vanwege ...

Ook buitenlandse bezoekers laten zich kennen. Een Portugees soldaat in Spaanse dienst, Christoval de Andrade, citeert, weliswaar in 1611, de (hem toegedichte) woorden van keizer Karel V.

“Dit prachtgebouw is een koninkrijk waard. Je zou het zorgvuldig in een koker moeten bewaren en het slechts eens per jaar aan het volk tonen.”

Na een waarderende vergelijking met Straatsburg (hoogte: 142 meter), schreef Jules Lemaître in 1681:

“De toren van Antwerpen heeft de vorm van een drievoudige kroon, die hem op drie plaatsen omringt, en aldus drie onderscheiden verdiepingen vormt.”

6. Het kruis ten top, een haan in de wind

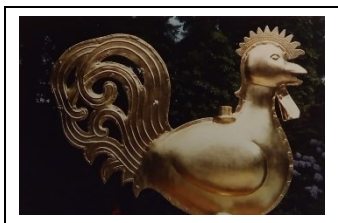
In 1501 krijgt de toren op zijn toenmalige hoogte, op de achtkant, een eerste keer een kruis én een weerhaan. Naargelang de bouw vordert, klimt de haan mee naar de top.

Op 1 september 1518 komt Adriaen Aernout, wijbisschop van ons toenmalig bisdom Kamerijk (Cambrai), het kruis zegenen en zalven. Hijzelf bleef veilig op de begane grond, maar dan op een podium, kwestie van zichtbaarheid voor een groot publiek op straat. Na de wijding danst het volk er van vreugde rond en wordt het kostbare symbool van het christelijk geloof op zijn plaats gezet:

“Anno 1518. Den 1 september, doen was den toren van Onse Lieve Vrouwe volmaekt, ende alsdoen eerst het cruys op den toren geseth, welcke eerst kersten ghedaen was ende gesalft, ende men danste om dat cruys op die stellagie die daer rondom gemaect was, dat alle mensen sagen”.

Dit feestelijk gebeuren geldt als officiële voltooiingsdatum van de volledige toren.

In 1649 wordt een nieuwe windhaan geplaatst: uit gedreven koperplaat (116 x 97 cm, 55 kg; collectie van het Vleeshuis; zie foto). Ter gelegenheid van een restauratie in 1690 kunnen kijklustigen die haan eens van dichtbij komen bewonderen ten huize van stadsbouwmeester Johan Balthasar Bouvaert.

De haan wordt nog regelmatig onder handen genomen voor herstellingen, vooral na stormen: 1723, 1767, 1800-1801 (met inscriptie) en 1813.

Bij de plaatsing van de eerste bliksemafleider in 1864, wordt de haan nogmaals vervangen. De nieuwe heeft nagenoeg dezelfde afmetingen (120 cm breed, 90 cm hoog, 12 cm dik en 24 kg in gewicht). Het bladgoud is wel om de zoveel tientallen jaren aan vernieuwing toe: o.a. 1923, 1989 en voor het laatst in 2022. Dan kan de windwijzer terug met haantjesgedrag op zijn 'stek' staan schitteren. Als beveiliging steekt de naald van de bliksemafleider nog 4 meter de lucht in, de top van zijn 160 meter totale lengte.

Ginds hoog in de top heeft het torenkruis voor elke gelovige christen veel weg van een sleutel om de Hemelpoort te openen. Of hoe Jezus' liefdesoffer tot in de dood op het kruis elke sterveling op aard heil en redding wil aanbieden.

7. Het spel der klokken

De allereerste functie van de toren is die van signaalmast. Met enig zelfbewustzijn laat de toren de klokken over de daken galmen.

Al naargelang de functie onderscheiden we naast de **kerkklokken**, de **alarm- of stormklokken** en **beiaardklokken**. Klokkenluiders zijn zowel in dienst van de kerk als van de stad. Zo ook dient sinds 1715 één beiaardier beide beiaarden, terwijl de klokkenluiders van de storm- of alarmklok – dag en nacht - enkel voor de stad werken.

In 1630 verenigt de "*Congregatie ofte vergaederinge van donder en bliksem van Onze-Lieve-Vrouwethoren der stad Antwerpen*" het hele torenpersoneel (trompetters, klokkluiders, uurwerkmakers en beiaardiers). De verwijzing naar onweer is ernstig te nemen, want ook bij zwaar weer moeten de klokken geluid worden.

Volgens het mechanisme waarmee de bronzen klanken worden opgewekt, zijn er hier twee soorten klokken te onderscheiden: de lui- en de speclklokken. Bij het *luiden* worden de klokken heen en weer gezwaaid zodat de klepel afwisselend tegen de beide zijden van de klok slaat.

De kleinere speclklokken blijven stil hangen en worden bespeeld tot de klepels een klokwand raken; dit *beieren* verklaart wellicht ook de herkomst van de naam **beiaard**. Soms worden enkele lui-klokken als bassen in het beiaardspel opgenomen.

De kerkklokken: God roept

De kerkklokken kondigen de kerkdiensten aan of begeleiden kerkelijke feesten. Net zoals een haan oproept voor het licht van de nieuwe dag, zo roept klokgelui de mensen op voor het licht van God in de kerk. Omwille van hun expliciet godsdienstige functie blijven zij niet langer gewone voorwerpen: ze zijn ritueel gewijd en dragen een doopnaam. Het timbre van hun stem geeft elke klok een specifieke functie waardoor haar boodschap herkenbaar is: feestklok, begrafenisklok, angelusklok.

Chronologie van de beiaard(-klokken)

De eerste getuigenissen van beiaardspel - en nog wel in Antwerpen - dateren uit het laatste kwart van de 15de eeuw.

Vanaf die tijd worden de klokken ritmisch bespeeld, ofwel door erop te hameren, ofwel door met behulp van kabels of stangen aan de klepels te trekken (letterlijk met handen en voeten).

1478-1480: er zijn acht luiklokken van het kerkkapittel, opgehangen in de vierde geleding van de toren in aanbouw; door handbediening brengen ze een melodie ten gehore (1489).

“Anno 1478, den 1 februarij, op eenen Vrijdag, is tot Antwerpen in de nieuwe kapelle van Onze Lieve Vrouwe in de voors. kercke aldereerst begonst te singen Onze Lieve Vrouwenlof ende op de orgelen te spelen, oock met de clocken aldereerst te spelen oft te bijarden...”

1482: ‘het geboortejaar van de beiaardkunst’, waar gans de Nederlanden fier op mogen zijn...:

“En in tselve jaer begonst men te spelen op de clocken t’Antwerpen aldaer doende trecken die seel met stocken”.

1503: de stad installeert boven de kerkbeiaard een eigen beiaard, ook gekend als de kermisbeiaard.

1540-1541: een klavier bedient het klokkenspel.

1655-1658: gebroeders Frans en Pieter Hemony gieten nieuwe beiaardklokken, nu 32 in totaal, over drie octaven op het klavier. De trommel van toen blijft nog dienstdoen!

Sinds 1687 heeft er tijdens de markt op vrijdag, tussen 12 en 13 u. een beiaardconcert plaats. Hebt u dat al eens beluisterd?

1751: uitbreiding van de stadsbeiaard door G. (Joris) du Mery (Dumery).

1794-1814, 1918, 1943: hoewel bronzen klokken door bezetters opgeëist worden voor het gieten van kanonnen, hebben zowel de Franse revolutionairen als de Duitse legers de beide Antwerpse kathedraalbeiaarden gespaard.

Na 1889 raakt de kerkbeiaard in onbruik en na WO II worden sommige klokken ervan weggegeven, zoals aan de Sint-Catharinakerk van Hoogstraten die door het oorlogsgeweld haar stem volledig kwijt was.

1930-1934: nieuwe klokkenstoel uit gewapend beton, achteraf opnieuw gedeeltelijk in hout.

1972: vervollediging van de beiaard tot vier octaven, met 47 klokken door Eijsbouts. Sinds 1993 telt de beiaard daarenboven nog 2 extra klokken Ani en Lin (sponsor: BASF).

Ra, ra: waarvoor staan de namen van beide (samen)?

1990: Clock-o-Matic vernieuwt de inrichting met een computergestuurd speelwerk.

Lees meer over de beiaard:

<https://topa.be/olv-kathedraal/toren/beiaardklanken/>

8. Wachttoeren van burgerlijke vrijheden

In het historische Vlaanderen is dé symbooltoren in de oude steden veeleer die van de stedelijke wachttoeren; een **belfort**. Vanaf de 13e eeuw hebben de welvarende steden het recht zo’n stedelijke wachttoeren met een stormklok te bouwen. Deze hoorde doorgaans bij het stadhuis of de markthal, naast of verwerkt in deze burgerlijke gebouwen. Daar werden ook de privileges bewaard, waardoor ze samen met hun hoogte het zinnebeeld waren van de stedelijke vrijheid en macht.

In de meeste Brabantse steden, zoals in Antwerpen net als in Mechelen, is het de toren van de hoofdkerk die als belfort dient. Als zodanig behoren zij samen met alle andere Vlaamse belforten tot het UNESCO-werelderfgoed.

Sleutel op de deur

Voor de sleutel van het deurtje dat ons via de traptoren toegang geeft tot de kathedraaltoren, moet je niet bij de bisschop of de pastoor van de kerk zijn, wél bij de burgemeester. Als stadsbelfort is de noordertoren in de loop van de 15e eeuw eigendom geworden van de stad Antwerpen. Het blijft wel een raadsel vanaf welk jaar de bouwkosten – die almaar stegen – door het stadsbestuur gedragen werden en of het schepencollege zoals een notaris een eigendomsoverdracht op akte gesteld heeft.

Het belfort beschikt over eigen luik klokken (**stadsklokken**), met als voornaamste de alarm-, brand- of stormklok om bij onraad 'te wapen' (Italiaans *all'arme*) te lopen of bij brand te blussen.

Dag en nacht loopt de torenwachter rondjes ('lees: vierkanten') om onraad te bespeuren, allereerst uitslaande brand. Gealarmeerd door met een hoorn 'hoog van de toren te blazen' komen de 16 klokkenluiders van de Antwerpse Notre-Dame de stormklok in beweging brengen om ze over de stad te laten weergalmen. Probeer nu maar eens met 16 aan eenzelfde touw te trekken: dat wordt een kluwen en duwen, zonder resultaat. Vandaar dat men op vier opeenvolgende verdiepingen, met een gaatje in de vloer voor het ene extra large klokkenzeel, telkens vier man plaatste die dan 'met zijn allen aan hetzelfde zeel trekken'. Door dit zware klokkengelui(d) werd gans de stad in rep en roer gezet. Naargelang de richting waarin de torenwachter 's nachts een brandende fakkel, overdag een gekleurd doek (?) houdt, weet men of terug mag gaan slapen of werken, ofwel best mee gaat blussen in de wijk....

- De oudste stormklok Orida ('Horrida', de Verschrikkelijke, 1928 kg.) uit 1316, heeft nog in de toren van de romaanse Onze-Lieve-Vrouwekerk gehangen, maar is sinds 1930 gepensioneerd en verblijft in 'WZC' Museum Vleeshuis.
- In 1459 komt er de nieuwe stormklok Gabriël, tevens uurklok van de stad, later basisklok van de stadsbeiaard (bijna 5 ton). Niet toevallig werd ze samen gegoten met haar tegenhanger, de kerkklok Maria, uurklok van de kerk. Het duo van beider namen alludeert op de Boodschap aan Maria.
- In 1507 eert de nog zwaardere Carolus (6,5 ton) met de naam van de prins die later bekend zou worden als onze vorst keizer Karel V.
- 1730: Aftocht- of elfurenklok (door Willem Witlockx, thans in Museum Vleeshuis).

Aan de Oudaan verrees in 1957 een andere indrukwekkende toren die 'over de stad waakt', een modernistisch belfort van Renaat Braem; als politietoren enkel uitgerust met antennes, niet langer met een alarmklók.

In oorlogstijd: de toren bevlagd

In de nacht van 7/8 oktober 1914 wordt de noordertoren met een rood-en-wit- gekartelde vlag gemerkt als niet-geoorloofd doelwit onder oorlogsrecht. Dit noodsignaal was een voorteken van het aanstaande bombardement door de troepen van de Duitse keizer:

“De oude eerbiedwaardige steenen van Antwerpen riepen om genade” (zo getuigt Jozef Muls).

Wie de stad in zijn macht heeft, hanteert zodoende de hoogste **vlaggenmast** van de stad om alle inwoners duidelijk te maken welk gezag ditmaal *het hoogst van de toren blaast*. Bij een bevrijding vliegt die er bijgevolg als eerste af. Zo was er ook die andere vlag die wapperde in 1940-'44 ...

De torenwachters en de brandklok vormden even goed de veiligheidsvoorziening voor het kerkgebouw. Daarvoor beschikten zij over loden waterreservoirs en na 1740 over een brandspuit, vernieuwd in 1782.

9. Hoe laat is het ?

In voorafgaande eeuwen zorgden vooral de klokken voor de indeling van de dag, maar de nood aan regelmaat voor handel en financiën leidt tot de eerste installatie van een torenuurwerk (1457). Het jaartal geeft aan dat Antwerpen zijn economische opgang pas begint te beleven meer dan een eeuw na Brugge (1344). De mechaniek deelt nu de dag in (tweemaal) 12 gelijke delen in. Met de latere installatie van wijzerplaten kan de bevolking het uur (aan de 'hand' van één wijzer) aflezen, ook als er geen zon schijnt op de zonnewijzer.

Enkele relevante data, vanaf uurklok Gabriël (1459), zijn:

- 1537-1538, een nieuw torenuurwerk, daarna een klavier voor de beiaard.
- 1540-1541, een voorslag met kleinere klokken of hamers en wijzerplaten. Op gezette tijden laat de 'rammel' automatisch een melodie klinken: de trommel met verplaatsbare pinnen die door tuimelaars, veren, stangen, ijzerdraad en hamertjes de klokken aanslaan.
- Midden 16^e eeuw: de stadshorlogemaker beklimt tweemaal per dag de toren om het uurwerk op te winden, dat daarna de volgende 12 uren slaat.
- 1651: een grotere en vooral preciezere trommel: perfect rond, perfecte afmetingen van en tussen de pingaten, voor meer melodieuze mogelijkheden van de beiaard.
- 1723, een technologische vernieuwing: de installatie van een slinger in plaats van een waagbalk als regelmechanisme voor de klinkende raderwerken.
- Dankzij een nog betere slinger kan het uurwerk omgevormd worden tot een 24-uurs mechanisme, dat maar ééns per etmaal de opwinding met mankracht vereist. De stadshorlogemaker herprogrammeert af en toe de trommel die nu om het kwartier een melodietje speelt.
- 1730: trommel grondig gerepareerd; 3000 pinnen, waarvan 300 'dubbele' uit topkwaliteit Zweeds ijzer en staal.

Trouwens: hoe zet je de klok 'juist'?

Inderdaad:

"volgens de loop der sonne" ...

met een gevelzonnewijzer of een zakmodel (contractueel vastgelegd 1732).

- 1784-1785: Petrus Van Hoof installeert een volledig nieuw mechanisme voor uurwerk en trommel dat, met overgang op elektrische voeding in 1870 zal lopen tot de komst van de computer in 1992
- 1992 tot nu: de tijdsaanduiding is ondubbelzinnig juist, evenals de uur- en de halfuurslag, want net als je thuiswekker wordt die gestuurd door de tijdscodezender in Frankfurt.

De wijzerplaten van vandaag zijn niet meer die van 1786 omdat in 1865 een vervanging optrad; tussendoor vond onderhoud en vernieuwing van het bladgoud plaats, in 1989 en meest recent in 2019.

Nuttige weetjes: de wijzerplaat, koper en brons op een stalen constructie, heeft een doormeter van ca 7 meter, dus omtrek ca 22 m. De ring, in 4 segmenten van bijna 100 kg. is 40 cm dik. De grote wijzer, 2,70 m en 70 kg, heeft een tegengewicht van 1,30 m. Elk romeins cijfer van 1,30 m weegt ca 10 kg.

10. Zuidertoren: het kleine tweelingbroertje

Waar de kronieken spreken van de ‘nieuwe toren’, bedoelen ze de zuidertoren, omdat die tien jaar na de noordertoren in 1430 gefundeerd wordt. Tot hun zelfde hoogte zijn beide torens tweelingen; nu kan je de vraag stellen ‘*waarom twee?*’

Bij vergelijking telt ook Sint-Michiël-en-Goedele, Brussel, twee torens, zoals bij vele Franse voorbeelden uit de gotiek: Parijs, Amiens, Bourges, Chartres, Reims, en andere. Maar Laon toont je een ambitieuzer beeld, niet enkel met westertorens maar ook die welke de kruisbeuk flankeren en dan nog een op de viering.

Dat de zuidertoren het kleintje gebleven is, ligt aan het megalomane Nieuwe Werck, nog aanwijsbaar in de kathedraaltuin aan de oostzijde, plan dat na de brand van 1533 afgevoerd werd.

In het volgende jaar 1534 krijgt de hoofdkerk wel haar **derde** toren, de houten constructie boven de viering, bekroond met de uivormige koepel.

Lees meer over de zuidertoren:

<https://topa.be/olv-kathedraal/toren/tweelingtoren/>

11. Mastklimmen in vreedstijd: wedden dat?

Tsaar Peter de Grote heeft de toren in 1717 beklommen en liet met een touw de exacte maat nemen. Daarna schrijven alle bronnen van mekaar af: 466 voet (maar volgens welke schoenmaat?) Terzijde: officieel is het nu 123 meter.

Tijdens een nachtfeest In augustus 1852 wordt op de toren een lichtspel opgevoerd; het begint met één lichtje en bloeit tot een vuurwerk van duizenden sterren. Daarmee beantwoordde de toren de lichtjes op een 50-tal verlichte zeil- en stoomschepen.

Behalve die reguliere feestvierders, was en is de toren een uitdaging voor waaghalzen die een ludiek spektakel ten beste geven.

In 1858 haalde een Engelse scharensliiep van de Bloedberg, zekere Jack, het in zijn hoofd dat hij een beter zicht zou hebben op de komeet van Donati (11 - 28 september) door boven op de haan te gaan zitten. Drie uur lang zat hij er zo dicht bij en trok hij meer publieksaandacht dan het natuurverschijnsel.

Bij de montage van de bliksemafleider (1864) zitten de vier onverschrokken werklieden op het kruis, hun halsbrekende toeren houden de toekomstige massa in spanning.

Opnieuw in 1864, op 2 november, verwedt de 19-jarige Jaak Versteylen met zijn maten steenkappers een halve pint jenever. Om halfelf begon hij aan zijn klim langsheen de nieuwe bliksemafleider, na een uur was tot de eerste galerij, na nog een halfuur tot de tweede gevorderd In het begin van de namiddag bereikte hij de haan en kon het publiek vergasten op zijn fratsen. Dalen bleek ook nu moeilijker dan klimmen: politie en vooral de vaste vlagsteker van de kerk, een matroos, kwamen hem bevrijden. Jaak werd gedagvaard wegens schade aan een openbaar gebouw. Voortvluchtig, bleef hij het avontuur zoeken in de Amerikaanse Burgeroorlog! Toen hij in 1878 terugkeerde, opende hij in Berchem een café met de vanzelfsprekende benaming *De Torenklimmer*.

“Ik heb mijn weddenschap gewonnen”, ... zei ook de man die de trap afdaalde op 16 augustus 1925. De bewaker van de torenklok had opgemerkt dat de menigte naar de toren opkeek en kwam zo de bewuste dokwerker of schipper tegen. Waarom dat beroep? Bovengekomen stelde de bewaker vast dat de haan op zijn kop een pet droeg zoals die mannen van *den basseng*! De durver had er wel het kruis moeten voor beklommen.

Gazet van Antwerpen berichtte recenter over beter georganiseerde stunts (datum van de krant):

- 31.12.2003/01.01.2004: wereldkampioene muurklimmen (en dus nu ook kathedraalklimmen) Muriel Sarkany in één uur tijd; geregistreerd door VRT.
- 30/31.08.2008: koorddanser Michel Menin vrolijkt de Cultuurmarkt op door van de KBC-toren naar OLV te wandelen; bekijk het spektakel via YouTube

[<https://www.youtube.com/watch?v=Uq8td7se750>]

- 10.09.2013 basejumper Johan Vervoort realiseert 'een jongensdroom'. Een jaar later schreef een krant dat hij zich aan vervolging blootstelde: niet de sprong staat in het Strafwetboek maar wel de inbraak in de werfstelling.

Er zijn er ook die de toren beklimmen, maar niet meer op hun schreden via de wenteltrap willen terugkeren. Zo het koppel van 'ongelijke liefde' Maria Peeters en John Milkau op 26 april 1913 (datum van het krantenartikel). Onder het motto

'liever eeuwig samen, dan nog lang gescheiden te zijn'

springen beide geliefden een na een van het 90 m hoge balkon, een gewisse dood tegemoet. Het drama wordt vereeuwigd door straatzangers en door een al te romantische prent.

12. Dichters aan het woord

De klok terugdraaiend komen we bij een van de oudste en meest geciteerde poëtische teksten, 1723, van Godefridus Bouvaert, monnik van de Sint-Bernardusabdij te Hemiksem, overigens de zoon van stadsarchitect Johan Balthasar Bouvaert. Zijn huldendicht bezingt in zeven coupletten en 400 verzen de '*Beschryvinge van den Toren van de Cathedrale Kerke binnen Antwerpen*'. Het refrein kan ons tot vandaag ontroeren:

*Antwerpen, wat er komt, wilt dit Juweel bewaeren,
Wiens bouwen heeft geduert vier min als honderd jaeren,
Laet vallen al wat wilt en agt het voor geen kwaad,
De stad zal zijn vermaerd, zoolang den Tooren staet.*

Bij het verwijderen van de stellingen in 1958 klom Karel Vertommen in zijn pen (best te herlezen na de voltooide restauratie eind 2022):

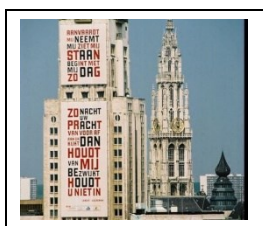
*Toren, nu gij zijt herboren,
van uw banden weer bevrijd,
laat uw jubelklokken horen
in de stad van de Sinjoren,
toren die ons hart verblijdt!*

Allicht de populairste tekst is iets ouder: in 1953 schreef Jo Dante (pseudoniem van Johnny Steggerda) tekst en melodie van de instant-hit van La Esterella, artiestennaam van de contra-alt Esther Lambrechts (1919-2011), met het refrein:

*Oh Lieve Vrouwe Toren
Hoog boven 't Vlaamse land
Wij zijn in uw schaduw geboren
Zo hecht aan u verwant
Nooit zullen wij vergeten
De dapp're gouden haan
Voor u, lieve toren
Zal steeds ons hart slaan
Blijf daar voor eeuwig staan*

Eeuwig geldt alleszins voor het lied zelf, dat in 2009 werd opgenomen in de Eregalerij van het Vlaamse lied van Radio 2.

<https://www.youtube.com/watch?v=yUdyM5W3chg>

Tom Lanoye bezong in 1993 in reusachtige letters eindelijk de liefde van die andere toren, die van het Kapitaal, voor de Kerk. Met de stem van een recentere stadsdichteres, Maud Vanhauwaert, antwoordde de Oude Lieve Vrouw antwoorden in 2020:

*Schrijf deze oude lieve vrouw niet af
al hang ik aan katheters, aarzel niet
vooral nu ik haper*

nader.

Prozaschrijvers lieten zich niet onbetuigd; toen hij klerk was op het stadhuis, kon Emmanuel de Bom waarschijnlijk niet naast de O.L.V.-toren zien. Hij schrijft, voor ons nu een tikkeltje gezwollen:

Wie zegt: Onze-Lieve-Vrouwe toren, zegt: Antwerpen. Hij is gepland midden in 't hart der oude stad. Hij is van dat hart de zuiverste ontbloeseming. Hij is door de eeuwen geworden het symbool, de ideale wegwijzer, de bewaarder van de hoogste gedachte. Sterk steunend in eigen bodem reikt hij van alle bouwen in onze gewesten het naast bij 't hemelgewelf.

13. Een bezoek aan de toren, live en virtueel

Graag bieden we je een virtueel bezoek aan de toren aan. Ook zonder de kans om hem eens in het echt te bezoeken, heb je dan zicht op de boeiende beklimming naar de top.

Zo zal je versteld staan van de open haard, de 60 m hoge schacht van het uurwerk, de gaatjes voor de klokkenzelen van de grote stormklok Carolus, het ophangstelsel van de klokken, de schuilplaats van de torenwachter, het klavier van de beiaard, de trommel van de muziekslag. En het duizelingwekkende panorama met zicht op het Atomium in Brussel.

14. Symbool van geloof en cultuur, van stad en buurt

Dat de formule wiskundig geschreven

Onze-Lieve-Vrouwe-toren [IS.GELIJK.AAN] Antwerpen

een nuttige illustratie is voor toeristische, sociaal-culturele, economische en vaak ook (partij-)politieke propaganda, bewijst deze advertentie.

Niettegenstaande het feit dat het voormalige hotel Saint-Antoine zich bevond aan de zuidzijde van de Groenplaats (thans nr. 40), hoek Geefsstraat, wil men de locatie ervan, pal in het stadscentrum, 'vlak bij de kathedraal', illustreren

door de toren a.h.w. tot in zijn achtertuin te verschuiven.

We begrijpen dat dergelijk *fake* beeld, van puur chauvinisme, je oriëntatiegevoel op de proef stelt.

Buiten de stad wijst de toren je reeds de weg naar je bestemming. Eenmaal 'binnen de wallen' moet je dikwijls moeite doen, wanneer hij verstoppertje speelt met de behuizingen tot hij ineens opnieuw perspectief biedt. Subtiel staat hij ook naast het politieke centrum.

Nu de praktische functies van de toren vervangen zijn door alarmcentrales voor brandveiligheid, je polshorloge voor de tijd, en je oortjes voor draagbare muziek, blijft hij overeind 'tot sieraad dezer stad' en als baken van zingeving. Beneden kan de stadsgemeenschap zich, onder beiaardklanken, of rond feeërieke

lampjes, zichtbaar verenigd voelen (en even later tevreden uiteengaan).

Door naar boven te kijken kan de gelovige gemeenschap de vingerwijzing volgen naar de onzichtbare werkelijkheid, die haar ook verbindt, met elkaar en met de spirituele energie die we voor de gemakkelijker God noemen. *“De naam van de HEER is een sterke toren”* (aldus Spreuken 18:10), wat André Chouraqui vertaalt als *‘tour d’énergie’*.

Van hoog op de toren zal je bij helder weer de ‘vorige’ en de ‘volgende’ toren kunnen waarnemen, zodat er een netwerk ontstaat van verbondenheid.

Het klokgelui is dan een uitnodiging om binnen tot een Hemelse ontmoeting te komen of om je bij het buitengaan opnieuw moed te geven voor je wereldse taken.

Ook de haan roept je op om bewuster in het leven *op te staan* maar als de windhaan al te comfortabel met de wind meedraait, dan staat hij er eerder als waarschuwing om je er net niet aan te weerspiegelen.

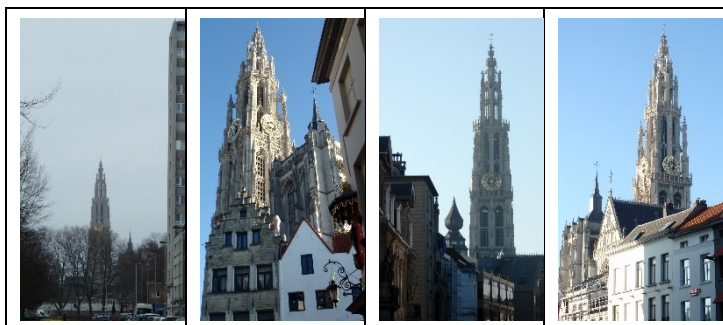
Het kruis, zeker als het verguld schittert in het zonlicht, geeft geen licht, maar getuigt van het Licht; voor de christen, het Eeuwige Licht, de Christus.

Lees meer over symboliek

<https://topa.be/olv-kathedraal/toren/symbool/>

15. Opnieuw op de grond: draag je digitale steentje bij

Kijk even naar onze fotomontage; je zal merken dat we de toren in rechte lijn zien vanop de Blancefloerlaan (LO). Maar hij staat ook in de aslijn in de oude stad van de Pelgrimstraat, Kammenstraat, Lange Nieuwstraat; en verderaf, op gedeelten van de Bredabaan (Merksem), van de Bisschoppenhoflaan en Turnhoutsebaan (Deurne), van de Prins Boudewijnlaan (Edegem/Kontich) en van de Sint-Bernardsesteenweg (Kiel/Hoboken). De gravures met oude stadsgezichten laten hem dan ook altijd als een baken de juiste weg wijzen, toen niet verstopt door hoogbouw.

In je GPS zou je daarvoor nu waarschijnlijk als bestemming

N 51°13,227' (of 51,22046) en O 4°24,044' (of 4.40074)

invoeren. Nu je opnieuw aan de voet van de toren staat, ongeveer op deze coördinaten, wensen we je behouden thuiskomst, met een verzoek: neem zelf een digitale foto van de toren, zichtbaar van in de verte, en stuur die naar info@topa.be, vermeld nauwkeurig datum en uur en locatie van je standplaats (en of ze publiek toegankelijk is).

Zoals bij een ouderwetse ballonwedstrijd krijgt de verst verwijderde als prijs een eervolle vermelding op de site van de toren van Antwerpen.

16. Extra: Vlieg rond de toren met een drone

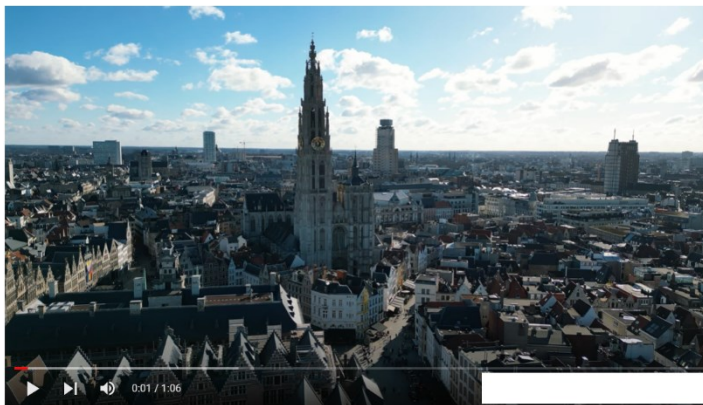
Op het YouTube kanaal van Tech49 Aerial Videography vind je deze twee filmpjes (met toestemming; *sla de advertentie over*)

<https://www.youtube.com/watch?v=8J8mcKKJ7EM>

(01:06)

YouTube

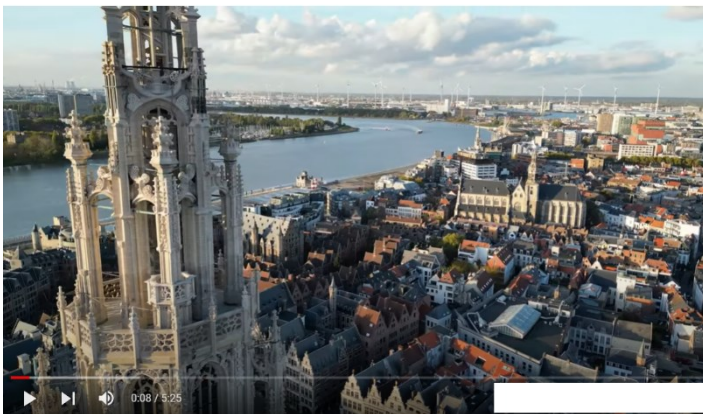
Cathedral of Our Lady, Antwerp, Belgium - 4K Drone Video

<https://www.youtube.com/watch?v=ti9OB4lMA18>

(05:25)

YouTube

Cathedral of Our Lady, Antwerp, Belgium - 4K Drone Footage

17. Beklim de toren (volgens beschikbaarheid)

Het **Museum Vleeshuis-Klank van de stad** verzorgt het bezoek aan de toren – maar de kaartenverkoop gaat altijd snel. Raadpleeg:

<https://museumvleeshuis.be/nl/beklim-de-kathedraaltoren>

Lees ons hele torenverhaal op

<https://topa.be/olv-kathedraal/toren>

Colofon: Rudi Mannaerts, Dirk Vermeiren

© Toerismepastoraal TOPA vzw, 2000 Antwerpen

Wettelijk depot D/2023/***/**

Verkoopprijs: € euro

CONCEPT: 2023-05-08 TorenBrochureSmalVersie20230508.docx/pdf